

‘ואי רבי אליעזר היא חטאת נמי מחייב’. מכאן הוכיחו התוס’ (לעיל בד”ה שחטו) שהשוחט ונמצא טריפה או שמשכו הבעלים את ידם וכדו’, אין טעם הפטור משום שהוא אנוס, כדברי רש”י במשנה, שאם כן אף לרבי אליעזר היה לו להפטר – אלא פטור משום טועה בדבר מצוה. [ודוקא לרבי מאיר הפוטר אפילו לא עשה מצוה. ובתוס’ רשב”א צידד שאפילו לתנא קמא פטור, שיש אופנים שגם כשלא עשה מצוה פטור כאשר חשב לשם דבר המותר בשבת. ויש מפרשים כן בדעת הרמב”ם – ע’ בשו”ת שבט הלוי ח”א קפ].

בישוב שיטת רש”י עם הסוגיא – ע’ במרומי שדה להנצי”ב ובזבח תודה.

ולגוף הגידון אם יש חיוב קרבן על עשיית מעשה שהיה מותר לו לעשותו על פי דין, שהרי הוא כאנוס – ע’ בתוס’ יבמות לה: ד”ה ונמצאת. ובערוך–לנר שם; שו”ת נוב”ת יו”ד צו; פנים מאירות ח”ב מא נט; דרכי תשובה יו”ד כט; חדושי הגרז”ר בנגיס ח”א נט וח”ב סז; ברכת מרדכי ח”א ט.

פרק שביעי; דף עד

‘ואת בני מעיו’. משמע שבני המעיים נאכלים עם שאר הבהמה כבשר עצמו. וכן דינם כדין בשר לענין תומאת אוכלים (ע’ ביצה ז. ורמב”ם הל’ שאר אבות הטמאות ג, ו) ולענין איסור נבלה וטמאה (ערמב”ם מאכ”א ד, יט), וכן יש אומרים לענין שם ‘בשר’ בנודר מן הבשר (ע’ נדרים נד: וברש”י שם; רמב”ם נדרים ט, ו. ויש חולקים בזה – ערשב”א ריטב”א ושיטמ”ק שם), אף על פי שיש בני אדם שנמנעים מלאכלם (עפ”י גמרא ביצה ונדרים שם. ועתוס’ מעילה כ: שהמוכר לחברו בני מעיים ונמצאו שאינם ראויים לאכילה אלא לכלבים – אין זה מקח טעות. וע’ במאירי נדרים שם שהמתנה עם חברו להאכילו בשר אינו יכול לפייסו בקרביים. וע”ע להלן קז: שאין אדם שבע מבני מעיים).

‘אמר רבי צדוק: מעשה ברבן גמליאל שאמר לטבי עבדו צא וצלה לנו את הפסח על האסכלא’. בסדר הדורות כתב שרבן גמליאל היה חי בזמן הבית. וכן מצינו (פח:): שנשאל מהמלכה על עשיית הפסח, וכן נשאל (בגדה ו:): על תרומת לחמי תודה.

‘ואם ניתן אמן לסופרי העמים אשר בן כוזיבא במלכו בנה בית המקדש והחריבו אדריינוס... אתי שפיר טפי, אבל לא שמענהו בפירוש בדברי חז”ל’ (רש”י).

א. עוד כתב לפרש שמדובר לאחר החורבן, ולא על פסח ממש אלא על גדי מקולס שהיו עושים זכר למקדש, ורבן גמליאל סבר שמותר לעשותו, כמפורש בביצה כב: ועשה כן זכר למקדש (ערש”י שם). והיה עושהו על האסכלא כדי להדגיש שאינו פסח [ומה שקוררו ‘פסח’ – לאו דוקא]. וכתב הרש”י: אף על פי שפירוש זה אינו כפירוש הגמרא, כבר הרשנו הרמב”ם (נויר ה, ה) לפרש משנה נגד הגמרא, כאשר אין נפקותא לדינא. וגם הגר”א ז”ל עשה כן.

דוגמאות לפירושים שניתנו למשנה בדרך שונה מהגמרא, ע’: פירוש המשנה לרמב”ם ספ”ה דתמיד (אינו תואם עם פירוש הגמרא בפסחים פב. וע”ש מהרש”א שתמה על כך); תוס’ יום טוב נויר ה; רש”י ברכות מט: משנת אליהו סוף שקלים; פירוש המשנה לרמב”ם ורע”ב (ותו”ט) ספ”ק דגטין [מפני שהוא קנינו]. וע’ שערי שבעות שם; פיה”מ לרמב”ם להלן רפ”ט [לכאן] אינו תואם עם דברי רב אשי בגמ’ שם. וע’ לה”מ ק”פ ה, ב ובחדושי הנצי”ב; פיה”מ להרמב”ם להלן צג [פירוש דברי ר”א במשנה שא”י ליכנס לעזרה. ודלא כמשמע מסוגית הגמרא שם. וע’ צל”ח]; משך חכמה – ויקרא ה, ט ד”ה ובוה יתכן לפרש המשנה. וע”ע במובא ביוסף דעת כריתות יט סע”א.

וכעין זה נהג הרמב”ם לפעמים לנטות מהטעם המוזכר בגמרא וכתב טעם אחר – ע’ בתשובתו לחכמי לונגיל, מובאת בכסף משנה הל’ חמץ א, ט.

ב. בראשונים (ע' בחדושי הר"ן סנהדרין יא ועוד) מפורש שרבן גמליאל הזקן היה בזמן הבית אבל רבן גמליאל (דיבנה) זקנו של רבי, לא היה אלא לאחר החורבן. וע"ע בהגהות מלא הרועים להלן פח: ויש מי שכתב להוכיח מכמה מקומות שאף לאחר חורבן הבית היו מקריבים קרבנות בזמנים מסוימים, כאשר היה הדבר אפשרי (עפ"י שו"ת שאילת יעב"ץ ח"א פט. וע"ע במובא ביוסף דעת סנהדרין יא. וע"ע בחדושי הרד"ל כריתות ט).

ונותן את כרעיו ואת בני מעיו לתוכו. הרמב"ם (קרבן פסח י, יא) כתב שצולה את הפסח עם גיד הנשה שבתוכו, ורק בשעת אכילתו מוציאים אותו ומניחים אותו עם שאר הגידים והעצמות. והראב"ד השיגו: 'בחי ראשי אין איסור גדול מזה שיצלה הפסח עם גיד הנשה ועם שמנו ועם תרבא תותי מתנא ועם קרומות שבראש. ואם אזכה ואוכל פסח ויביא לפני כזה, הייתי חובטו בקרקע לפניו'.

(ע"ב) 'הלב קורעו ומוציא את דמו. לא קרעו – קורעו לאחר בישולו ומותר. מאי טעמא, לאו משום דאמרינן כבולעו כך פולטו' ואין אומרים בזה 'חתיכה נעשית גבילה' וייאסר הלב עצמו בבליעתו את הדם – שהואיל ומלכתחילה אפשר להפריד את האיסור לגמרי מהדבר הבולע, לא נקרא שם האיסור על החתיכה כולה אלא רואים את האיסור שנתערב כאילו הוא מונח על גבי ההיתר בלא תערובת (עפ"י ספר יראים (השלם מח), ומובא במרדכי חולין פ"ז תרעט).

'האי אומצא דאסמיק... וכן מיזרקו'. אף על פי שדם האברים שלא פירש מותר, כאן שנצרר הדם במקום אחד מחמת מכה שהוכתה הבהמה מחיים – הרי זה כדם שפירש ואסור (עפ"י תורת הבית הארוך לרשב"א ג, ג; ר"ש חולין ז, יא. וע' שפת אמת שכתב לפי"ז שאין התר באכילתו אלא אם נצלה כל צרכו, וצ"ע מדוע הפוסקים סתמו הדבר). וכן הדם שבחוטמים (= הורידים) הריהו ככנוס ועומד בכלי ואינו בכלל התר דם האברים (תורת הבית שם; יו"ד סו, ב).

'האי אומצא דאסמיק חלייה שרי, רבינא אמר... האי חלא דחליט ביה חדא זימנא תו לא תאני חליט ביה'. לפרש"י מדובר כאן בחליטה שלאחר הצלייה. והתוס' והרי"ד הקשו על כך הלא לאחר צלייה אין צריך לחלוט וגם החומץ אינו נאסר כלל. ופרשו הם בבשר חי שחולטו בחומץ כדי שדמו ייצמט בתוכו ולא יצא, ויהא מותר באכילה [וזהו מדינא דגמרא (ע' חולין קיא), שהחולט בשר חי ברותחין או בחומץ מותר. ואולם הגאונים אסרו חליטה, ואף בדיעבד אסור ללא מליחה. עש"ך יו"ד סו סק"ב, עג סק"ג]. והנידון הראשון הוא על התר הבשר-דאסמיק באכילה, וכן על אכילת החומץ, אפילו בדלא אסמיק. והנידון השני הוא על שימוש חוזר באותו חומץ לחליטה.

*

טעם ורמז לאיסור אכילת הפסח 'נא', ולא צלי על ידי דבר אחר, יש לומר עפ"י המובא בספרים (ע' זכרון זאת, פסח דף כב: ועוד – עפ"י הרוקח) שענין פסח הוא ראשית כניסת האדם לתשובה ולעבודת ה', שאז פעולתו צריכה להיות בכח גדול ובתבערה גדולה ('צלי אש'), שאין חוזק כחסידות בתחילתה, ובלא שום תערובת תאוה אחרת כלל (ענין 'צלי על ידי דבר אחר'). וכן היה

זמנו, אינו נעקר לשלמים. ולכאורה נראה שאם אינו ראוי מחמת הספק כגון שנתערב בשלמים, מועילה עקירתו לשלמים אף בזמנו, ולמ"ד לא בעי עקירה יתכן ואף בסתם נעשה שלמים. וכדין מפריש פסח לאחריות ושחט האחד, אם שחט השני בסתם בזמן הפסח, הריהו שלמים למ"ד לא בעי עקירה (כמוש"כ מהרש"א פט.). עוד בגדרי עקירה – ע' בחדושי ר' אריה לייב שם; אבי עזרי (קמא) מעשה הקרבנות י,ז; ברכת מרדכי ח"ב ז).

דיני אשם שנתכפרו בעליו באחר, או שמתו – בשבועות יב ומנחות ד.

פרק שביעי; דף עד

קלג. א. כיצד צולים את הפסח?

ב. איזהו 'גדי מקולס' שאסור לאכול בליל פסח בזמן הזה?

א. כיצד צולים את הפסח – מביאים שיפוד של רימון [אבל לא של שאר עצים הפולטים נוזלים בעת החימום, אם מפני רכותם שעשויים סיבים, אם מפני החתכים הנעשים בהם להוצאת הקשרים – והרי הפסח כמבושל], ותוחבו לתוך פיו עד בית נקובתו, באופן שהטלה תלוי ובית שחיטתו כלפי מטה. משמע בגמרא ובפרש"י שמוציא את השיפוד מהבשר במקום פסיקתו כדי שלא יפלוט משם לבשר. והרמב"ם השמיט זאת. יש מי שצדד שאינו איסור מן הדין אלא מנהג בעלמא, או שתלוי הדבר בשתי הלשונות שבגמרא ונקט הרמב"ם לקולא (עפ"י כסף משנה). ונותן את כרעיו ואת בני מעיו [לאחר הדחתם. ע' במשנה לעיל סה: רמב"ם א, יח] לתוכו. דברי רבי יוסי הגלילי [רבי ישמעאל קורוהו 'תוך תוך'. עפ"י רש"י. ועתוס' ומאירי]. רבי עקיבא אומר: כמין בישול הוא זה – אלא תולים אותם חוצה לו [רבי טרפון קורוהו 'גדי מקולס']. ואין חותכים אותו לחתיכות (ראשו על כרעיו ועל קרבו).

א. בדיעבד אינו נפסל אם לא צלאוהו כשהוא שלם (ריב"א). בספר מנחת חינוך (ו, טו) כתב שמרש"י (עה. ד"ה חתכו) נראה שנפסל בכך אם נחתך, ומהרמב"ם (י, יא) נראה שכשר כשנחתך, והוא שלא יחסר אבר (שאם נחסר, ביטל מצות אכילת הפסח. מאירי). ועל כל פנים נראה שמצוה מן התורה להיותו מקולס.

דין שיפוד של רימון ולא של עץ אחר, הביאו הרמב"ם בלשון דלכתחילה אבל בדיעבד יתכן שאפילו פלט נוזלים אינו פוסל.

ב. גם לפי הדעה האוסרת לצלות כבד מעל בשר, בפסח לא אסרו חכמים הדבר ולכן מותר לצלות הכבד עם שאר בשר הפסח. ואפשר שלאותה דעה יש למלוח את המעיים מתחילה, מדרבנן (עפ"י תוס'. וע' במאירי). הצל"ח חכך לאסור למלוח את הפסח קודם צליה, משום 'צלי על ידי דבר אחר'. ובשפת אמת דחה דבריו. וכן נקט במנחת חינוך (ו, יד) לעיקר.

ג. הלכה כרבי עקיבא (רמב"ם ח, י). ונראה שלא אסר רבי עקיבא ליתן כרעיו ובני מעיו לתוכו אלא מדרבנן, שנראה כבישול (שפת אמת). עוד בבאור טעמו של רבי עקיבא – ע' תוס' רשב"א; צל"ח; חדושי הגר"ז בנגיס ח"ב טו.

ד. נחלקו הרמב"ם והראב"ד (קרבן פסח י, יא), האם צריך לנקר הגיד והשומן האסור מקרבן פסח קודם צלייתו.

אין צולים את הפסח לא על השפוד של מתכת ולא על האסכלה (= מתקן ממתכת שצולים עליו בשר). ואם האסכלה מנוקבת – מותר (גמרא להלן).

א. זה שכשר באסכלה מנוקבת, היינו כשהבשר נצלה באויר שבין הבריחים ואינו נוגע בברזל (רש"י, ראב"ד. ואפשר שאף הרמב"ם מודה לכך. עפ"י כס"מ). ובספר שפת אמת (עה). כתב בדעת הרמב"ם להתיר אפילו נוגע הבשר באסכלה.

ב. אסכלה שאינה מנוקבת [ומפסקת בין האש לבשר], והבשר תלוי באויר ואינו נוגע בה – הצל"ח אוסר, והשפת-אמת מתיר.

ב. גדי מקולס שאסור לאכול בליל פסח בזמן הזה, היינו שצלאו כולו כאחד. נחתך ממנו אבר או נשלק אבר, אפילו שלקו במחובר (רב ששת) – אין זה 'גדי מקולס'.

א. איסור 'גדי מקולס' כולל הן את אכילתו בליל ט"ו, הן את עשייתו בזמן הפסח גם אם אינו אוכל, ואפילו עושהו בסתם ואינו אומר כלום, ואף במקום שנהגו שלא לאכול צלי (עפ"י פוסקים או"ח תסט. וע' מנחת חינוך ז, טו).

ב. נחתך ממנו אבר, אפילו צלאו עמו ביחד – מותר (משנה ברורה תעו סק"ד).
ויש אומרים שאפילו עבר וצלה גדי מקולס וחתכו אברים אברים קודם שמביאו על השלחן – מותר לאכול במקום שנהגו התר באכילת צלי בליל פסח. וכן מותר לאכול מקולס למחר אף אם צלאו בליל פסח [מלבד לדעת הסוברים שהאומר 'בשר זה לפסח' נאסר באכילה, כדלעיל ג] (עפ"י פרי מגדים; שערי תשובה בשם בכור שור להלן עג).

ג. מבואר בפוסקים שאיסור גדי מקולס אינו תלוי במנהגי המקומות בענין אכילת צלי בליל פסח. וזה שלא כמשמעות דברי רש"י כאן שהדבר תלוי במנהגי המקומות, וכפי שכתב האור-זרוע (פסחים רל) בדעתו. וע' בחדושי הנצי"ב.

ד. גם בזמן הבית היה אסור לאכול גדי מקולס מחוץ לירושלים (צל"ח).
ה. נראה שלא אסרו אכילת גדי מקולס בליל ט"ו באייר, זמן אכילת פסח שני (מנחת חינוך ז, טז).

קלד. א. האם מותר לצלות עוף או טלה ממולא בבשר שלא הוצא ממנו דמו?

ב. האם מותר לטפול קמח או סולת על עוף שדמו בו, לצלותו ולאכול?

ג. מה דין אכילתן של חתיכות בשר שהאדימו, וכן ביצי הזכר וורידיו הצוארי?

ד. חתיכת בשר שיש בה דם, מה דין המוהל היוצא ממנה על ידי חיתוך? ומה דין החומץ שנחלטה בו?

ה. חומץ שחלט בו בשר, האם מותר לחלוט בו בשנית? ומה דינה של חליטה בחומץ חלש?

א. רבה (י"ג: רבא. ער"ף ורא"ש חולין פרק ז; שפת אמת) התיר 'מולייתא'; צליית טלה או עוף הממולא בבשר שלא הוצא דמו ממנו. אמר לו אביי: והלא בולע דם היוצא מן הבשר הכנוס בתוכו? – אמר לו: כבולעו כך פולטו. ואמרו: האוסר אסר אפילו פיו למטה, והמתיר התיר אפילו פיו למעלה. וכן הסיקו להלכה, להתר.

א. לפרש"י, המילוי צריך מליחה מועטת כמליחת צלי (וכן נראית דעת הרמב"ם והראב"ד. וכן כתב הרשב"א (בתורת הבית ג, ג ובתשובה ח"ג רנא) שנוהגים למלוח מעט. ויש מי שכתב בדעת רש"י שאין הצלי צריך מליחה מן הדין אלא שכך מנהג בני אדם. עפ"י ערוך השלחן יו"ד עז, ד).

ואילו הר"ה רבנו תם (כאן) רמב"ן רא"ה ר"ן מאירי רא"ש (חולין יד-טו): שערי דורא (ה) וריב"ש (קסה) סוברים שאין צריך מליחה כלל, לא במילוי ולא בבשר שממלאים בתוכו. ואפילו לא נצלה כל צרכו התיר ר"ת, מפני שדם האברים שלא פירש החוצה – מותר. ויש אוסרים (עש"ך עז סק"ג, מהאיסור והתר).

השלחן-ערוך פסק שצלי אין צריך מליחה, והרמ"א כתב שנוהגים לכתחילה להצריך.
ב. כתבו התוס' ועוד ראשונים להתיר מולייתא גם כשהבשר החיצון נמלח ושהה כדי מליחה, והפנימי לא נמלח (וכ"ה בש"ך עז סק"ב. ואם החיצון נמלח ולא שהה - אסור).
נמלח הפנימי ולא החיצון; דעת הרמ"א (י"ד עז) להתיר. והש"ך אוסר את הפנימי כיון שאין לו דם משלו לפלוט והריהו בולע מהחיצון, ואין אומרים בפנימי 'כבולעו כך פולטו'.
ג. מולייתא הותרה רק בצלי אבל בקדרה אסור, מפני שהדם הנפלט חוזר ונבלע בבשר, אלא אם כן היה המילוי עשוי מבשר שאינו טעון מליחה, כגון חלקים מסוימים של בני מעיים (ראשונים).
וברמב"ם משמע שאפילו המילוי נמלח כל צרכו, אין התר אלא לצלי אבל לא בבישול. וסברתו, לפי שצריך למלוח את הבשר מכל צדדיו, וכשממלאו והוא שלם, אין כאן מליחה בצד הפנימי. ויש מפרשים טעמו מפני שהוא מצריך ליתן הבשר ברותחים לאחר מליחה, וכאן שהוא ממולא אין הרותחים מגיעים אליו מכל צד. אבל שאר הראשונים חולקים (ע' שו"ת הריב"ש קסה; תשב"ץ ח"א טו).
ד. הצ"ח צידד שגם האוסר מולייתא לא אסר אלא לכתחילה אבל בדיעבד מותר שהרי דם שבשלו אינו אלא מדרבנן והרי זה ספק דרבנן, שמא פלט כל מה שבלע שמא לא פלט הכל (וצריך עיון לפי זה מה סייעו מדין הלב, הלא שם התיר אינו אלא בדיעבד, ואדרבה יותר יש סיוע לדעת האוסר לכתחילה).

ב. הסיקו הלכה שמוותר לטפול סולת על בשר ולצלוחו, ואפילו אם הסולת האדימה - מותר באכילה, והאילו והסולת נפרכת ואינה נדבקת כל כך, ודאי האור שואב את כל הדם.
היה טופל בימי קמחים; אם האדים הקמח - אסור, לא האדים - מותר. ובקמח לבן שהוא קשה ואינו פולט כל כך, אין התר אלא אם המוהל היוצא לבצק הוא צלול לגמרי ואין בו אדמומית.
החילוקים הללו אמורים כאשר לא מלח את הבשר והכשירו לבישול, אבל אם מלח והכשיר כראוי אין לחוש לאדמומית היוצאת על הבצק, שאין זה דם. מלבד לשיטת הרמב"ם שפירש הסוגיא כשמלח הבשר כל צרכו, שלדבריו יש לדקדק בקמח שטופל בו, אם הוא סולת ואם הוא לבן כאמור (עפ"י שו"ת הריב"ש קסו).

ג. חתיכת בשר שהאדימה, וכן ביצי זכר (שהאדימו. רש"י. והתוס' כתבו שמדובר בכל ביצים, שהקרום שעליהם אסור משום דם), וכן ורידים שבצואר; אם מלחם כל צרכם - מותרים אף בבישול בקדרה. תל"אם בשיפוד בתנור - מותרים, שדמם נוטף ופורש (ומקום החתך - למטה. ראב"ד). הניחם על גבי גחלים; רב אחא התיר מפני שהאש שואבת הדם, ורבינא אסר שהדם נצמת ואינו יוצא. הלכה כרב אחא לקולא.
א. הראשונים פרשו 'אומצא דאסמיק' מחמת מכה. ובמאירי מפורש שכל צרירת דם בכלל ולא דוקא מחמת מכה (וע"ע טוב טעם ודעת מהדורה שלישית קיט; שבט הלוי ח"א קא. וכן דנו הפוסקים לענין דיעבד, ע"ש).

ב. נחלקו הראשונים בחוטי הצואר שהאדימו, האם צריך לחתכם לחתיכות לצלי לצורך הוצאת הדם, אם לאו.
ג. השפת-אמת צידד לומר שגם המיקל לא התיר אלא לאכלו כמות שהוא אבל לבשלו אסור לדעת הכל. ואפילו כשצלאו כולו בשיפוד יש לומר שאסור לבשלו אחר כך, שכיון שהאדים הבשר אין הצלי מוציא את כל הדם, והבישול שאח"כ אוסרו.
עוד כתב שבשר שהאדים מחמת מכה, נראה שנחשב כדם שפירש ואם כן אין להתיר אלא בשנצלה כל צרכו. וצריך עיון שהפוסקים סתמו להתיר. עכ"ד.